

УДК 94 (477)

<https://doi.org/10.33782/2708-4116.2026.3.455>

*Maksim Gedin**

THE PHENOMENON OF THE UKRAINIAN NATIONAL IDEA IN THE CONTEXT OF HISTORICAL DEVELOPMENT

Abstract: The Ukrainian national idea as a complex socio-cultural and political phenomenon has gone through a number of stages of formation and development, retaining mainly its essence, but changing its form, scope, functional purpose and depth of expression. Its purpose was and is to consolidate the nation for the most effective implementation of the tasks of Ukrainian nation-building, contributing to the formation and development of its own national statehood, the awakening of national self-awareness and dignity, national culture and language, and the establishment of economic independence. In the conditions of the transition from an industrial to a post-industrial (information) type of society, the Ukrainian national idea requires significant modernization, adaptation not only to the harsh realities of society and the political nation, but also to those civilizational, geopolitical, and economic challenges that the Ukrainian state faces at the beginning of the third millennium. Under these conditions, there is a need to fill the national idea with new content that would correspond to the civilizational, scientific, and informational processes of today. In a concentrated form, the Ukrainian national idea encompasses the economic, socio-political, ideological, spiritual, and religious aspects of the life of the Ukrainian nation: the formation of a socially oriented economy, a legal state, the preservation of national traditions, and the development of the Ukrainian language and culture. Achieving these goals is possible only under the conditions of the priority of the individual in society and the state. Ukrainians need leaders-personalities who are able to lead the people and bear full responsibility for the implementation of the Ukrainian national idea.

The Ukrainian national idea is a set of philosophical, political and moral principles aimed, on the one hand, at fostering in citizens a personal stance, which manifests itself in their ability to be motivated by the interests of society as their own, and to be active participants in political, civic and cultural life; and, on the other hand, at creating a personal atmosphere within society. Should the influence of the Ukrainian national ideal wane, it becomes possible to manipulate the consciousness of citizens, reducing them to passive economic and political actors, and failing to create the conditions for informed economic, political and civic engagement. Firstly, it continues the thousand-year-old tradition of building the Ukrainian state on the foundations of humanism and democracy. Second, it brings back to life the ideal of a person who strives for improvement both for himself and for society. Third, it opens the way for those who are able to act in the interests of the state and society, and, conversely, closes it for those who use a person as a means of manipulation, and the state as a mechanism for enrichment. Fourth, it corresponds to the Ukrainian philosophical and socio-political tradition, which was focused on the formation of a perfect person. Nationwide recognition of the Ukrainian national idea will contribute to the removal from power of a mediocre person who, due to his psychological, intellectual and spiritual potential, is unable to act in the interests of the nation.

Funding: The article was prepared based on the results of the fundamental research «The Modern Ukrainian National Liberation Movement» (12.2017-12.2027), state registration number 0117U005578.

Keywords: Ukrainian national idea, state building, national identity, Ukrainianness, Ukrainian modern movement, nation-building, nation, Ukrainian revival, national question

* *Gedin Maksim* – candidate of historical sciences, associate professor, associate professor of the department of history and tourism, Kyiv National Linguistic University (Kyiv, Ukraine);

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2958-4797>; e-mail: maks300011@ukr.net

ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ У КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ

Анотація: Українська національна ідея, як складний соціокультурний і політичний феномен, пройшла низку етапів становлення та розвитку, зберігаючи в основному свою сутність, але змінюючи форму, сферу дії, функціональне призначення та глибину вираження. Її призначення полягало (й полягає) у консолідації нації для найефективнішої реалізації завдань українського націєтворення, сприяє становленню та розвитку власної національної державності, пробудженню національної самосвідомості та гідності, національної культури й мови, утвердженню економічної незалежності. В умовах переходу від індустріального до постіндустріального (інформаційного) типу суспільства, українська національна ідея потребує суттєвої модернізації, адаптації не лише до жорстких реалій суспільства і політичної нації, а й тих цивілізаційних, геополітичних, економічних викликів, з якими стикається Українська держава на початку 3 тисячоліття. За цих умов потребою є наповнення національної ідеї новим змістом, який відповідав би цивілізаційним, науковим, інформаційним процесам сьогодення. У концентрованому вигляді українська національна ідея охоплює економічні, соціально-політичні, ідеологічні, духовні та релігійні аспекти життєдіяльності української нації: формування соціально-орієнтованої економіки, правової держави, збереження національних традицій, розвиток української мови та культури. Досягнення цих цілей можливо лише за умов пріоритету особистості у суспільстві та державі. Українцям потрібні провідники-особистості, котрі здатні повести за собою народний загальний і нести повну відповідальність за реалізацію української національної ідеї.

Українська національна ідея – це сукупність філософських, політичних і моральних принципів, скерованих, з одного боку, на формування у громадянина особистісної позиції, яка конкретизується у його здатності бути спонукованим інтересом суспільства як власним, бути активним суб'єктом політичного, громадського та культурного життя, а з іншого, – утворення особистісної атмосфери у суспільстві. У разі ослаблення впливу української національної ідеї людина має можливість маніпулювати свідомістю громадян, залишаючи їх пасивним економічним і політичним суб'єктом, не створює умов для свідомої економічної, політичної та громадської діяльності. По-перше, вона продовжує тисячолітню традицію побудови української держави на основі ідеї гуманізму і демократії. По-друге, повертає до життя ідеал людини, яка прагне вдосконалення як для себе, так і суспільства. По-третє, відкриває шлях тим, хто здатний діяти в інтересах держави й суспільства, і, навпаки, закриває тим, хто використовує людину як засіб маніпулювання, а державу як механізм збагачення. По-четверте, відповідає українській філософській і соціально-політичній традиції, що орієнтувалася на формування досконалої людини. Загальнонаціональне визнання української національної ідеї, сприятиме відстороненню від влади посередньої людини, яка за її психологічним, інтелектуальним і духовним потенціалом не здатна діяти в інтересах нації.

Фінансування: Стаття підготовлена за результатами фундаментального дослідження «Український національно-визвольний рух новітньої доби» (12.2017-12.2027) № держреєстрації 0117U005578.

Ключові слова: Українська національна ідея, державотворення, національна ідентичність, українськість, український модерний рух, націєтворення, нація, українське відродження, національне питання

* Гедін Максим Сергійович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії і туризму, Київський національний лінгвістичний університет (Київ, Україна); ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2958-4797>; e-mail: maks300011@ukr.net

Вступ. Феномен української національної ідеї є по справжньому унікальним. Вона у своєму розвитку проходила досить багато етапів, змінюючи глибину розуміння, функції, формати, але, у той же час, її сутність залишалася незмінною. Вона завжди мала сприяти об'єднанню нації, реалізовувати українське націєтворення, відроджувати національну свідомість, сприяти поширенню української мови та культурно-історичної спадщини.

Існує поширена думка, що на сьогоднішній день ми не маємо чіткого формулювання визначення та пояснення національної ідеї. Серед пояснень можна звернути увагу на такий варіант, коли під формулюванням національної ідеї розуміється вираження національних інтересів і почуттів, форма духовного самоусвідомлення народом своєї ролі та свого місця у світі. І в центрі цього пояснення лежить розуміння унікальності власної самостійної незалежної держави. Але чи закінчується національна ідея незалежністю держави? Звичайно ні, оскільки після цього вона переходить на новий рівень й отримує чергову функцію – консолідації нації навколо незалежної держави, і формує завдання її розбудови, розвитку та посилення. У самому загальному вигляді національна ідея покликана підкреслити соціокультурні інтереси народу та держави, а також визначити правильні вектори їх розвитку. У той же час, національні інтереси присутні в різних сферах функціонування держави й існування народу, тому національна ідея може виявлятися у формі концептуальної державницької ідеології.

Проблема національної ідеї в українському політичному мисленні, у політичному та науковому дискурсі залишається актуальною для політичної реальності. Незважаючи на складність дослідження національної ідеї, навіть у визначенні національної ідеї, її пошук триває. Безумовно, національна ідея є необхідною й обов'язковою для процесу національного державотворення та включає в себе національну ідентичність, ідеал, характер, психологічний портрет народу. Підкреслимо, що національна ідея України в умовах сучасності покликана відобразити перспективи розвитку нації, визначити місце України у сучасних цивілізаційних процесах і на основі цього консолідувати націю перед лицем зовнішнього ворога та викликами історії. Ось чому тема статті є надзвичайно актуальною.

Метою статті є вивчення феномену української національної ідеї як у контексті історичного розвитку держави, так і в умовах сьогоденних викликів для української державності.

Огляд літератури. Вивчення етапів становлення та розвитку української національної ідеї в різних періодах української історії присвячені праці низки українських дослідників. Так, процес становлення тих першоджерел духовності, які у майбутньому визначили етнічні особливості національної самосвідомості українців, став предметом дослідження А. Бичко¹. Український вчений О. Гринів² розглядає національну ідею як засіб національного самоусвідомлення. Основні характеристики національної ідеї України, зміни, що їх зазнавала національна ідея протягом історії існування держави, а також мовний аспект національної ідеї розглянуто у статті Ф.В. Вауліної³. Вплив національної ідеї

¹ Бичко А. Етнічні першоджерела національної ідеї. *Психологія і суспільство*. 2012. № 2. С. 31-39.

² Гринів О. Українська національна ідея як засіб національного самоусвідомлення. *Українська національна ідея: реальність та перспективи розвитку*. Львів: Інститут народознавства НАН України, 1999. Вип. 1. С. 5-11.

³ Вауліна Ф.В. Мовний аспект утворення національної ідеї. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Сер. «Питання політології»*. 2009. № 861. С. 192-196.

на розвиток сучасного українського суспільства став предметом дослідження у статті Т.І. Сергієнко⁴. Головні складники української національної ідеї (інтеграція та консолідація, розбудова громадянського суспільства, правова держава, суверенітет, соборність, державна, політична, економічна, культурна, моральна свобода, демократичні перетворення, «позитивний» розвиток, прогресивний поступ) розглянуто українським дослідником М. Костельнюком⁵. Українську національну ідею, як проблему суспільно-політичної думки початку 20 ст. та сучасності, вивчав дослідник А.І. Ключ⁶. Дослідники В. Іваненко та В. Кривошеїн⁷ визначали, що у сучасних українських умовах національна ідея визначається як ідея для розуміння історико-культурних витоків нації та розуміння її майбутнього.

Особливість національної ідеї в інформаційному, функціональному, змістовному та духовному аспектах розкрито у статті О.О. Акименко та О.М. Данілова⁸. Разом з тим, феномен української національної ідеї у контексті історичного розвитку потребує подальшого аналізу.

Виклад основного матеріалу. В кінці минулого століття для нашої держави актуальним стало питання проголошення державної незалежності та подальшу самоідентифікацію у світовій геополітиці. Такий досить різкий поворот в українській державності призвів до того, що наша держава змушена була в короткі періоди історичного часу вести пошук історико-культурного та політико-економічного розвитку (з точки зору майбутньої євроінтеграції), а українці мали ідентифікуватися у громадянстві та культурних цінностях. Одні українці у таких умовах одразу визначили себе громадянами незалежної України, інші емігрували як до Росії так і в інші країни. У той же час, була ще одна категорія українців, яка незважаючи на отримання українських паспортів, продовжувала жити ностальгією за радянським минулим.

Історія свідчить про те, що національна ідея в українському політичному контексті має чи не ключове значення. Коли, починаючи з другої половини 19 ст., українські вчені, громадські та політичні діячі лише починали адаптувати ліберальні ідеї до українських реалій, ліберальна думка як така вже сформувалася як сукупність концептуальних модифікацій, теоретичних шкіл і партійних ідеологій. В українській політичній думці ліберальна (демократична) ідея завжди була підпорядкована соціальним і національним ідеям. Спроби сформулювати суто ліберальну модель українського державотворення завжди закінчувалися невдачею. Можна виділити дві спроби впровадження ідей лібералізму в Україні: перша пов'язана з зусиллями Михайла Драгоманова, спрямованими

⁴ Сергієнко Т.І. Національна ідея та її вплив на розвиток сучасного українського суспільства. *Політикус*. 2023. № 4. С. 86-91. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-4.14>

⁵ Костельнюк М.М. Концептуалізація національної ідеї в умовах державотворчого процесу в Україні. *Регіональні студії*. 2019. Вип. 18. С. 57-61. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2019.18.9>

⁶ Ключ А. Українська національна ідея як проблема суспільно-політичної думки: поч. XX ст. та сучасності. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія*. 2014. Т. 22, Вип. 24 (1). С. 61-66. URL: <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/article/view/333>

⁷ Іваненко В.В., Кривошеїн В.В. Історія Влади чи влада Історії? [Рец. на кн.: Історик і Влада. Колективна монографія / Відп. ред. В. Смолій; Тв. кер. проекту І. Колесник. – К.: Інститут історії України НАН України, 2016]. *Грані*. 2017. Т. 20, № 5 (145). С. 67-70.

⁸ Акименко О.О., Данілов О.М. Національна ідея України: соціально-психологічний аспект. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (педагогічні науки)*. 2015. № 7 (296). Ч. 1. С. 6-14.

на перенесення західноєвропейських ліберальних концепцій на український ґрунт у другій половині 19 ст. та їх поєднання із соціальними та національними ідеями; друга впливала з діяльності представників російського ліберального руху в Україні на початку 20 ст. Перша спроба зазнала невдачі здебільшого через відсутність організаційної основи для поширення цієї ідеї. Щодо 20 ст., то причини добре відомі: досить потужна Партія конституційних демократів зникла з політичної арени після приходу до влади більшовиків⁹.

Багато сучасних політичних теоретиків виходять із припущення, що національна держава є природною метою національних рухів. Однак для пригноблених народів Східної Європи 19 ст. формулювання мети незалежної державності вимагало ідеологічного стрибка – переходу від переважно культурного та соціального націоналізму до відверто політичного. У цій статті нас цікавить ідеологічний стрибок, здійснений українцями, зокрема роль, яку відіграла молода інтелігенція у формулюванні мети створення національної держави. Наша аргументація складається з трьох етапів: розповідний опис подій, покликаний виправити хибні уявлення в існуючій історіографії та показати, що мета незалежності була висунута у контексті конфлікту поколінь у середовищі радикальної інтелігенції; аналіз протилежних ідей, висунутих молодими та старими радикалами; а також пояснення того, чому молоді радикали змогли сформулювати вимогу щодо української державності, тоді як їхні старші сучасники – ні.

Україна, як і інші колишні колонії, успадкувала народи (або етноси) з багатогранною ідентичністю. Державотворення та національне будівництво мають на меті перетворити їх на взаємовиключні ідентичності, лояльні до нової держави та до політичної нації, що формується. Помилкою завжди було твердження західних науковців або представників українського керівництва про те, що перед Україною стоїть вибір між побудовою громадянської або етнічної нації. Тому звинувачення України у тому, що вона є «націоналізуючою державою», були неправильними. Прийняття Конституції 28 червня 1996 р. юридично підтвердило, що українці є титульною нацією та ядром.

Творці національної держави зосереджують свою увагу на формуванні тих ознак незалежної держави, які можуть бути частково або повністю відсутні. Різні лідери, що походять з різних регіонів держави, мають різні політичні погляди та перебували при владі у різні епохи, навряд чи матимуть схожі погляди щодо того, яким із цих атрибутів нації та держави слід надати пріоритет. Президент Леонід Кучма, на відміну від свого попередника, можливо, цілком слушно стверджував, що ключем до державотворення та націєтворення в Україні є економіка. Якби було створено вітчизняний капітал і національну буржуазію, які прагнули б захищати свої інтереси, і водночас було б подолано економічну кризу, то ці сукупні фактори забезпечили б лояльність більшості населення до держави (успіх державотворення не вимагати, щоб національна свідомість була на 100 відсотків. Для України, як слушно зазначає О. Литвиненко, характерною рисою розвитку протягом усіх років її незалежності була і, на жаль, є відсутність базового суспільного консенсусу щодо ідей та напрямків майбутнього розвитку¹⁰.

Українська ідентичність не є ні національною, ні етнічною. Поділ національного руху

⁹ Медвідь Ф. Українська національна ідея як детермінанта державотворчих процесів. *Політичний менеджмент*. 2005. № 1. С. 36.

¹⁰ Литвиненко О. Українська національна безпека: стислий нарис. *Стратегічні пріоритети*. 2011 № 2. С. 123.

на три етапи є корисним орієнтиром для розуміння різних етапів національного відродження та державотворення. Ці три етапи не слід розглядати як окремі етапи – ані у часовому вимірі, ані за видом діяльності. Натомість академічне, культурно-освітнє та політичне самовизначення є взаємопов'язаними та можуть розвиватися одночасно, як на етапі до, так і після здобуття незалежності. Державотворення в Європі як процес, що розвивався одним із двох шляхів: до 1917 року Україна належала до його другої категорії країн, де не було правлячого класу, адміністративно визначених підрозділів і слабкої національної свідомості. Однак після 1992 р., значною мірою внаслідок радянського панування, Україна більш чітко відповідає першій групі країн, де феодальна держава (у цьому випадку колишня радянська УРСР) за допомогою нового правлячого класу прагне розвинути сучасну державу та націю.

Крім того, Україна, як і всі країни, також має свою унікальну природну та соціокультурну ідентичність, на основі якої формується як її внутрішній, так і міжнародний імідж і бренд. Однак консолідуючою основою будь-якого суспільства, у тому числі й України, є національна ідентичність – ідентифікація себе як особистості з певною спільнотою, її символами, цінностями, історією, територією, культурою, державно-правовими інститутами, політичними та економічними інтересами.

По-перше, не існує перешкод для соціального просування осіб, які не належать до етнічних українців, до вершин влади (про що свідчить присутність колишніх російських та єврейських міністрів в уряді). По-друге, громадянство та громадянські права автоматично надавалися всім, хто проживав в Україні; отже, Україна не є етнічною демократією, на відміну від Ізраїлю або колишніх Естонії чи Латвії. По-третє, національним меншинам було надано культурні (а також громадянські) права. По-четверте, Криму було надано політичну автономію на знак визнання його унікальності як єдиного українського регіону з неукраїнською більшістю. Нарешті, позитивні дії на користь української мови та культури здійснюються еволюційним, а не революційним шляхом.

За часів колишнього президента України Л.Кравчука існувала суперечність між проголошеною громадянською та реалізованою етнічною складовими державної політики. Але це не слід розглядати як суперечність. Вибір, що стояв перед Україною, ніколи не полягав у протиставленні етнічної та громадянської держави, які відстоювали відповідно Л. Кравчук і Л. Кучма. Натомість вибір полягав між громадянською етнічною державою, заснованою на українцях як єдиній титульній нації, або державою, в якій українці та росіяни визнаються титульними націями¹¹. Безумовно, Л. Кравчук підтримував національне відродження, повернення до національних традицій і відновлення історичної пам'яті українців і національних меншин. Уряд та керівництво України за часів Кравчука працювали над створенням нового комплексу цінностей, щоб заповнити духовну порожнечу, яка виникла після розпаду комунізму та колишнього СРСР. Ці нові цінності включали національну культуру, мову й ідентичність – усі сфери, що піддавалися корупції за радянських часів, – а також інтеграцію України до західних моделей освіти, культури та політичної думки.

Історичні витоки української ідентичності можна пов'язати зі згадкою топоніма «Україна», вперше зафіксованого у 1187 р. в Київському літописі, через 130 років після

¹¹ Ibid. С. 126-127.

смерті київського князя Ярослава Мудрого. У той час усі частини Русі називались Україною; Московії тоді не було, це була Заліська Україна, Київ називалася Дніпровською, а Галичина – Червоною Україною. Вперше про феномен української ідентичності як проблеми національного будівництва зазначили кириломефодівці й Т. Шевченко. Тільки він має сучасну концепцію української ідентичності: феномен і принципи формування як уявної ідеалізованої спільноти «мертвих, живих і ненароджених», яка включає всі стани, стираючи, як пише М. Рябчук¹², драматичний розрив між козацькою Україною (кочовою, лицарською) та селянською (осілою, землеробською).

Деякі західні вчені вважають, що проблеми з національною ідентичністю, успадковані Україною, є «унікальними» для цієї країни. Це, очевидно, не так. Історично більшість країн, які здобули незалежність, успадкували роз'єднані політичні утворення, відсутність єдиної політичної культури та цінностей, регіоналізм та ідентичність, що перебувала у стані інтенсивного перехідного періоду. Стент зазначив, що «проблема формування об'єднуючої, а не роз'єднуючої нації в багатонаціональному суспільстві є загальною для більшості посткомуністичних держав». Тому державотворення та націоутворення, тобто політика, спрямована на подолання цих успадкованих труднощів, є загальною для всіх посткомуністичних країн. Дійсно, якби ми могли повернутися на машині часу до Польщі 1920-х років, яка щойно вийшла з трьох періодів окупації іноземними державами, ми б зіткнулися з проблемами, схожими на ті, з якими стикалася Україна у 1990-х роках. Підкреслюючи роль етнічного фактора у націєтворенні, Е. Сміт писав, що «нації завжди потребують етнічних «елементів», та «існує величезний історичний та концептуальний перетин між етнічною приналежністю та нацією»¹³.

Слід підкреслити, що історія української державності – це історія впливу трьох культур: Південно-Східна Україна сформувалася під домінуючим впливом візантійської азійської культури (яку представляє її східний сусід – Російська Федерація); Західна Україна сформувалася під впливом європейських цінностей культури (головним чином через вплив Польщі, Румунії й Угорщини); але Центральна Україна зі столицею у Києві зберегла самобутню культуру Давньоруської держави та культурні маркери, що ідентифікують Україну як самодостатній осередок цивілізації. Можливо, саме тому сторонні сприймають як Україну, так і українців у російській, так і в європейській історії.

Однак інакше і бути не може, адже Україна – це прикордоння між двома культурами зі своїм початковим ядром! Протягом восьми століть (з деякими перервами) на території України відбувся вододіл двох світових культур, і українці як нація увібрали елементи візантійської, азійської та європейської культур у свою давньоруську сутність. Тому українців не можна ідентифікувати ні як росіян, ні як європейців. Українці увібрали елементи обох культур, але коріння залишилося за русинами – етносом, що вийшов з Руської держави зі столицею у Києві.

Головним маркером ідентифікації української нації є тисячолітня культура давнього народу з елементами асиміляції візантійської, азійської та європейської культур. Саме звідси бере свій початок українська національна ідея: Україна – Берекія, а українці –

¹² Рябчук М. Постколоніальний синдром. Спостереження. Київ: «К.І.С.», 2011. С. 184.

¹³ Сміт Е. Національна ідентичність. Київ: Основи, 1994. С. 49.

охоронці миру та тисячолітньої культури в західній частині Євразійського континенту. Спокій між двома світовими культурами залежить від ситуації в Україні¹⁴.

Територіальна цілісність України та українці, які населяють цей простір, гідні поваги в історії візантійської, азіатської та європейської культури, хоча б тому, що вся історія української державності та культури української нації формувалася на межі протистояння: у війнах, насильстві, рабстві, геноциді та приниженнях. Кожна з двох протиборчих культур (цивілізацій) намагалася повернути українців під себе, випалити коріння наших предків у пам'яті. Однак, через усі ці зовнішні насильницькі заломлення формується нація – охоронець, психологічний тип козака, який на війні – найкращий воїн, у світі – освічена, творча та працьовита людина. Національна ідея: Україна – охоронець, українці – охоронці миру та тисячолітньої культури в західній частині Євразійського континенту, вона не лише ідентифікує українську націю, згуртовує, надає роль, дозволяючи зайняти її гідне місце серед великих націй і культур світу, але й накладає високу відповідальність. Це зумовлено національною ідеєю – її основні культурні маркери відповідають призначенню української нації:

➤ Українець – воїн-охоронець. Україна, через свою геофілософію, повинна мати боєздатну, добре оснащену армію. Чим сильніша українська армія, чим вищий її бойовий дух та підготовка, тим безпечніше вона буде на кордоні між двома культурами. Україна – це фортеця, в якій розташовані форпости обох культур. Українець – це, перш за все, воїн: розумний, сильний, спритний та вмілий. Захищаючи незалежність держави, він охороняє кордони візантійської, азіатської та європейської культур.

➤ Українець – це високоосвічена людина; Україна уособлює інновації та високі технології. Високоосвічені українці ускладнюють маніпуляції свідомістю, знижують ефективність інформаційної війни (пропаганди), розширюють сферу творчої самореалізації та забезпечують інновації та впровадження нових технологій. Прикордоння української нації відкриває можливість взяти найкраще від кожної культури та найкраще використати, коли це приносить користь тисячолітній культурі та підвищенню рівня життя. Немає сорому в навчанні; ми повинні вчитися на досвіді один одного. У сучасному світі панують високі технології, тому нація, що розвивається на межі двох світових культур, повинна відрізнятися інноваціями, креативністю та технологічною ефективністю своїх ресурсів. Яскравим прикладом розвитку є Фінляндія, така ж лімітрофна держава, як і Україна. Висока освіта зменшить вплив пропаганди, розширить межі сприйняття світу та дозволить приймати самостійні вивірені рішення, зокрема, щодо долі нації та держави.

➤ Україна – демократична держава, а українці – народ з високорозвиненою правовою культурою. Україна зобов'язана побудувати демократичну модель державної влади – найефективнішу модель управління у світовій цивілізації. Влада, гроші та вседозволеність легко перетворюють українця-демократа на гетьмана, отамана чи господаря. Тому українцям потрібна демократична модель управління та правова культура, щоб забезпечити чесну конкуренцію в уряді та народний контроль над владою. Перед законом України всі рівні: від громадянина до Президента. Тільки так ми можемо уникнути повторення епохи Кравчука, Кучми, Ющенка та Януковича...

¹⁴ Bazaluk O. The Basics of Ukrainian Geophilosophy. At the Turn of Two Cultures. *Journal of the Humanities. Philosophy* (Pereiaslav-Khmelnytskyi). 2015. № 37. P. 7-13.

➤ Українець – це вільний і відповідальний громадянин з активним способом життя. Психологічний тип козака та менталітет воїна – це внутрішня свобода, яка контролюється та регулюється, а не тимчасові суб'єктивні ціннісні орієнтації наступного лідера чи диктатора, а закони України є однаковими для всіх. Внутрішня свобода – це висока громадянська активність, усвідомлення важливості зміцнення соціальних інституцій та розвитку сфер діяльності. Це відповідальність перед поколіннями предків і майбутнім нації. Особливістю прикордоння є постійна пильність, впровадження кращих і передових технологій, готовність захищати свою незалежність і паритет культур. Виснаження на кордоні, невизначеність внутрішньої та зовнішньої політики, корупція є приводом для агресії, втрати незалежності та кабальної праці на «еліту»: олігархів, правителів, номенклатуру тощо.

➤ Українець – гостинний господар, а Україна – відкрита країна. Коли ми говоримо про Україну як фортецю, ми жодним чином не маємо на увазі ізоляцію України чи рівновіддаленість від однієї (або обох) культур. Для України, через особливості її географічного розташування та історії, це рівносильне втраті незалежності або частини територій. Україна не зможе протистояти одній чи навіть двом світовим культурам. Коли ми говоримо про Україну як фортецю, навпаки, ми припускаємо її відкритість для проникнення обох культур, її доступність та непротивлення. Нехай росіяни чи європейці прийдуть до фортеці, створять сферу свого впливу. Нехай візантійська, азійська та європейська культури проникнуть не лише в Україну, а й взаємопроникнуть одна в одну; це їхній вибір, тому вони є світовими культурами.

Однак важливо, щоб ці проникнення та впливи залишалися для України на поверхні, доповнюючи один одного, йдучи на благо розвитку української державності. Важливо, щоб культурна спадщина Київської Русі, визначаючи глибину коренів української культури, залишалася для українців першорядною, домінантною та переважаючою за значенням над будь-якою іншою культурою. Давньоруська культура України є фундаментальною та визначальною культурою, цінності якої для українців мають бути стабільними, священними та культовими. Саме завдяки їм гості знатимуть Україну та українців і ідентифікуватимуть їх.

Заради власної безпеки Україна повинна заслужити повагу до своєї культурної спадщини та встановити чіткі маркери культурної ідентичності¹⁵.

У 18 ст. історія зосереджувалася на елітах, тоді як протягом минулого століття вона розвивалася навколо історії національних спільнот. Історик, як і політолог, є продуктом суспільства, в якому він/вона живе. Мабуть, неможливо або, принаймні, важко зрозуміти минуле без посилення на сьогодення. Значна частина зусиль, спрямованих на просування нації, зосереджена на підтвердженні безперервності сучасного стану нації з урахуванням важливих елементів минулого. Якщо суспільства перебувають у стані перехідних процесів і трансформації, коли майбутнє є невизначеним, «минуле втручається з дедалі більшою інтенсивністю. У цій сфері не існує такого поняття, як «початок з нуля». Це, безперечно, стосується пострадянських суспільств, таких як Україна.

Отже, втрата історичної пам'яті є ключовим елементом, який підриває національну

¹⁵ Кіндратюк Б. Дзвонарська культура України: монографічне дослідження. Івано-Франківськ, 2012. С. 65-66.

свідомість – відчуття політичної та культурної спільноти, що сприймається як відмінна від «Інших». Втручання в історичну пам'ять України та Білорусі є одним із найкращих прикладів спроби, ініційованої державою, запобігти переходу від етнографічної селянської та домодерної, локальної свідомості до свідомості сучасної нації. Україна та Білорусь не були єдиними країнами, де відбувалися такі маніпуляції за підтримки держави. У всьому колишньому радянському блоці влада маніпулювала історією з метою пристосування її до панівних на той час ідеологій.

Колективні спогади, міфи та спільна історія мають вирішальне значення для об'єднання неоднорідного населення в єдину політичну спільноту та націю. Інакше відсутнє відчуття приналежності до єдиного цілого, об'єднаного в політичну спільноту. Етнічні групи (або народи) передають у спадок міфи, символи, цінності, спогади, звичаї, традиції та територію, які будуть використовуватися для побудови нової сучасної нації¹⁶.

У той же час наголошуємо, що акцент на одному елементі національної ідеї може вести до зниження ефективності консолідуючої функції ідеї. Національна ідея може мати успіх, коли в її основі лежать об'єктивні чинники життя країни і народу – економічні і політичні відносини соціальних груп і верств суспільства, культура та історія народу, його прагненням до незалежності, демократії, добробуту тощо. Зовнішня орієнтація країни, її традиційні «вороги» та «друзі», бажані партнери, національні претензії, величезний запас історичних символів та перевернутих «фактів» – усе це має бути зібрано новими придворними істориками незалежної держави, щоб «довести», що їхня країна завжди прагнула самовизначення і що вона має історичні права на землі, над якими зараз має суверенітет. Сучасними творцями міфів наприкінці 19 ст. були священики та писарі. Тепер до них також належать поети, лексикографи, історики, прозаїки, науковці, журналісти та юристи. Це стає нагальною проблемою: «відкриття національної самосвідомості – це не академічне питання, це нагальна практична проблема, складна й суперечлива, від якої залежить життя чи смерть націоналістичного проєкту створення нації»¹⁷.

Фундаментальним постулатом, на якому ґрунтується структура національної ідеї, є суспільна значимість і відповідний інтерес. Однак, у випадку різниці в постулатах загальнодержавної та регіональних національних ідей виникає конфлікт загальнонаціональної та регіональної ідей, як, наприклад, це демонструється взаємовідношенням між українською загальнонаціональною ідеєю та регіональною ідеєю російськомовного населення Криму.

Висновки. У підсумку слід зазначити, що національна ідея є рушійною силою розвитку нації. Робота над її втіленням ніколи не може бути завершена, оскільки це нескінченний процес, який може лише незначно змінювати свій напрямок залежно від тих суспільних процесів, через які проходить нація. Подальші процеси державотворення в Україні неможливі без розуміння національної ідеї, тих архетипів, що були закладені у ній протягом української історії. Усвідомлення себе та прагнень свого народу є першим кроком до їх реалізації. До важливих елементів, необхідних для реалізації національної ідеї,

¹⁶ Михальченко М. Українська національна ідея як регулятивна сила в загальнодержавному і регіональному масштабах. *Регіональні версії української національної ідеї: спільне і відмінне. Збірник статей*. Київ: Світогляд, 2005. С. 23-24.

¹⁷ Ibid. С. 25-26.

належать мисляча інтелігенція, відповідальна управлінська еліта та потужна армія. Тому теоретико-методологічне осмислення процесу формування української національної ідентичності, як важливого фактора розвитку нації та держави, з точки зору соціально-антропологічних ідей української філософії освіти є особливо актуальним на сучасному етапі. Подальші наукові дослідження у цьому напрямку слід продовжувати.

Фінансування. Стаття підготовлена за результатами фундаментального дослідження «Український національно-визвольний рух новітньої доби» (12.2017-12.2027) № держреєстрації 0117U005578.

Заява про відсутність конфлікту інтересів. Автор заявляє, що не мають жодного реального чи потенційного конфлікту інтересів (фінансового, професійного, особистого або інституційного), який міг би вплинути на результати дослідження, їх інтерпретацію або подання матеріалу в цій публікації.

ЛІТЕРАТУРА

- Акименко О., Данілов О. Національна ідея України: соціально-психологічний аспект. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (педагогічні науки)*. 2015. № 7 (296). Ч. 1. С. 6-14.
- Бичко А. Етнічні першоджерела національної ідеї. *Психологія і суспільство*. 2012. № 2. С. 31-39.
- Вауліна Ф. Мовний аспект утворення національної ідеї. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Сер. «Питання політології»*. 2009. № 861. С. 192-196.
- Гринів О. Українська національна ідея як засіб національного самоусвідомлення. *Українська національна ідея: реальність та перспективи розвитку*. Львів: Інститут народознавства НАН України, 1999. Вип. 1. С. 5-11.
- Іваненко В.В., Кривошеїн В.В. Історія Влади чи влада Історії? [Рец. на кн.: Історик і влада. Колективна монографія / Відп. ред. В. Смолій; Тв. кер. проекту І. Колесник. – К.: Інститут історії України НАН України, 2016]. *Грані*. 2017. Т. 20, № 5 (145). С. 67-70.
- Кіндратюк Б.Д. Дзвонарська культура України: монографічне дослідження. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника, 2012. 896, [6] с.: іл. + 1 CD-ROM. (Історія української музики; вип. 19. Дослідження).
- Костельнюк М. Концептуалізація національної ідеї в умовах державотворчого процесу в Україні. *Регіональні студії*. 2019. Вип. 18. С. 57-61. DOI: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2019.18.9>
- Клюй А. Українська національна ідея як проблема суспільно-політичної думки: поч. XX ст. та сучасності. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія*. 2014. Т. 22, Вип. 24 (1). С. 61-66. URL: <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/article/view/333>
- Литвиненко О. Українська національна безпека: стислий нарис. *Стратегічні пріоритети*. 2011. № 2. С. 121-125.
- Медвідь Ф. Українська національна ідея як детермінанта державотворчих процесів. *Політичний менеджмент*. 2005. № 1. С. 35-43.
- Михальченко М. Українська національна ідея як регулятивна сила в загальнодержавному і регіональному масштабах. *Регіональні версії української національної ідеї: спільне і відмінне. Збірник статей / за ред. О.М. Майбороди*. Київ: Світогляд, 2005. С. 9-34.
- Рябчук М. Постколоніальний синдром. Спостереження. Київ: «К.І.С.», 2011. 240 с.
- Сергієнко Т. Національна ідея та її вплив на розвиток сучасного українського суспільства. *Політикус*. 2023. № 4. С. 86-91. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2023-4.14>
- Сміт Е. Національна ідентичність. Київ: Основи, 1994. 224 с.
- Bazaluk O. The Basics of Ukrainian Geophilosophy. At the Turn of Two Cultures. *Journal of the Humanities. Philosophy* (Pereiaslav-Khmelnytskyi). 2015. № 37. P. 7-13.

Перше надходження – 02.07.2026

Прийнято до друку – 17.07.2026

Оприлюднено на сайті – 31.07.2026